

grešil nad samim seboj in nad slovensko literaturo. Taki pisatelji niso nič manj krivi kakor založniki, ki so — kakor pravi Legiša — »porabljali kulturnega delavca za posel, ki mu ni vselej prikladen, ali ki ovira njegovo izvirno delo.« Dvomim, da bi Legiševo priporočilo »temu poglavju posvetiti več pozornosti in imeti bolj pod nadzorstvom politiko trgovskih založnikov«, kaj pomagalo. Velika odgovornost je pri tem tudi na slovenskem pisatelju. Če bi bili slovenski knjigi, propagandi in izdajanju posvetili toliko truda, kakor smo ga prevodom, bi nedvomno uživala boljši sloves. Sicer pa dvomim, da je slovenska knjiga tako pod psom, če pregledujem nenehno nastajanje novih založb, ki posebno v zadnjih časih odtegujejo svoje delovanje kritiki. Kadar se bodo pa obravnavala vprašanja prevodne literature in slovenske knjige, bi utegnil marsikateri pisatelj kaj zanimivega povedati, kako se je z njegovo knjigo ravnalo.

Še enkrat se mi vsiljuje vprašanje, ali so vsega krivi res samo založniki? Slovenski pisatelj, ki si lasti ta naslov, v kolikor ga ni že zamenjal za širši pojem književnik, je pogosto prevajal brezvestno, zanemarjal jezik, da so se nakopičili prevodi, v katerih mrgole smiselne in jezikovne napake, prava koseščina. »Književnik« vodi institucije, sestavlja založbam programe, uvršča slabo blago, prevaja sam dela, ki so nam docela nepotrebna.

Neka založba je izdala pred kratkim časom vabilo na naročbo, v katerem trdi, da bi rada izdajala originalna slovenska dela, če bi jih imela, oziroma če bi jih slovenski pisatelj napisal. Izgovarja se, da že prihaja čas, ko bo tudi sama lahko zalagala slovenske knjige, ki bodo baje kmalu dosegle evropsko višino. Kaj je dejal na to slovenski pisatelj? Tisti, ki je sodeloval sam pri založbi in dobro vedel, da se zalagajo tudi prevodi, slabši kakor je 50% slovenske originalne produkcije. Kaj so dejali drugi pisatelji? Kaj pomeni dejstvo, da slovenskega pisatelja tak merkantilni cinizem nič več ne udari? Ali se ne zaveda časti svojega dela? Kdo je potem kriv? Ali ne vladajo razmere, kakršne celo sami podpiramo? »Književnik« je izpodjedel slovenskega pisatelja.

Juš Kozak

BOŽO VODUŠEK

Ivan Cankar. Založba »Hram«. Ljubljana. 1937. 166. str. — Naša kritika je doslej uporabljala psihološke prijeme po večini le priložnostno in eklektično; po navadi se je gibala zgolj v mejah zastarele spekulativne psihologije, ki ni mogla s svojimi mehaničnimi in veliko presplošnimi »shemami duše« (A. Adler) niti zajeti vseh psiholoških pojavov, še manj pa je mogla rešiti vprašanje vzročnosti duševnega življenja. To se je zlasti pokazalo ob tako zamotani osebnosti kakor je Ivan Cankar. Voduškova knjiga je pri nas eden prvih primerov dosledne uporabe moderne psihologije v umetniški kritiki; je pa hkrati tudi dokaz, da je psihološka metoda danes že nepogrešljiv pripomoček sleherne analize umetniškega ustvarjanja.

Izhodišče Voduškovih izvajanj je razmerje Cankarja-umetnika do družbe. Prvi rezultat Cankarjevega spora z družbo je spoznanje umetnikove nepotrebosti in izobčenosti; z različnimi idejnimi in čustvenimi poantami — od strastnih ljubezenskih napadov na domovino do socialne in etične kritike — se ta zavest stalno ponavlja; njene metamorfoze obravnava Vodušek razvojno v okviru prvih treh dob Cankarjevega udejstvovanja, ki jih je pisatelj sam označil v »Jubileju«: mladeniške dobe (do 1898), bojevniške dobe (do konca 1902) in dobe resignacije, ki traja nekako do »Bele krizanteme« in s katero zaključuje Vodušek svoje razpravljanje. Preko zelo natančne analize psiholoških sestavin glavnih Cankarjevih problemov, namreč umetnikovega odnosa do družbe, do domovine, njegove borbe za resnico in

svobodo, njegovega hrepenenja in slednjič njegovega razmerja do življenja sploh, prihaja Vodušek do osnovne ugotovitve, da je Cankar trpel na občutku manjvrednosti pred življenjem. Ta občutek, ki je socialnega in erotičnega porekla, se izraža na zelo značilen dvojen način: bodisi kot odpor zoper življenje, kot odvrčanje od resničnosti, kot maščevalnost, bodisi kot prikrito ali neprikrito poveljevanje življenja, kot pomilovanje samega sebe, kot osramočenost ali pa kot aktivna kritika in obsodba. Zlasti obširno in temeljito razčlenja Vodušek Cankarjeve avtobiografske tekste z motivom »ponesrečenega umetnika« (mimogrede omeni tudi »ponesrečenega erotika«); posebno se odlikujejo poglavja o »Tujcih« in »Novem življenju«. Vprašanje Cankarjevega hrepenenja dobiva v tej stvarni psihološki analizi čisto drugačen smisel, kakor so ga hotele doslej vsiliti nekatere aprioristične razlage; sprejemljivo psihološko utemeljitev je dobilo tudi Cankarjevo nihanje med socializmom in krščanstvom. Naposled obravnava Vodušek Cankarjevo posploševanje lastnega primera in lastnih psiholoških konfliktov, posploševanje, ki je hranilo malone vso njegovo tematiko in problematiko; to so razen že omenjenih del motivi »Klanca«, v katerem je Cankar »prišel od nasprotstva med umetnikom in družbo do nasprotstva med revnimi in bogatimi« ter je »pri celoti naroda prepoznal iste pogoje za življenjski neuspeh kot pri samem sebi«, dalje motivi izgubljenega študenta, otroški motivi in navsezadnje »sanjske« avtobiografske podobe (zmagoviti hudo-delec, razbojnik Peter, Kurent itd.).

Po vsej knjigi je raztresena množica ugotovitev, ki zadevajo jedro Cankarjevega pojava ter ga pojasnjujejo z docela novih in bistveno pomembnih strani. Po teh zaključkih, ki jih je avtor podprl z obsežno in prepričevalno argumentacijo, se uvršča to delo med najtehtnejše prispevke k rešitvi Cankarjevega vprašanja. Žal pa je knjiga, ki se deli le na dve poglavji, skrajno nepregledna. Poleg tega obravnava Vodušek Cankarja po tekstih, ki jih je po vsebinski sorodnosti razdelil v več skupin ter razčlenja vsakega posebej; ker pa se mnogo istovetnih psiholoških problemov pojavlja v celi vrsti spisov, je posledica takega načrta občutno ponavljanje. Tretjo hibo svoje knjige omenja Vodušek sam, ko izjavlja, da se to pot omejuje samo na Cankarjevo družbeno in poklicno problematiko ter imenuje svoje delo »ne do kraja izčrpan poskus«. Pri obravnavanju osebnosti, ki jo kljub vsem notranjim konfliktom označuje tako enotna psihološka zgrajenost, tako tesno prepletanje in tolikšna vzročna povezanost vseh njenih psiholoških manifestacij, pa je na pr. odsotnost erotičnega vprašanja (ki se ga Vodušek samo mimogrede dotika) že takšen nedostatek, da je celotna knjiga končno morala ostati le nekak torso veliko obsežnejšega, toda nedovršenega dela, da nudi sicer izredno zanesljivo analizo posameznih pojavov, a je ostala na dolgu za končno sintezo. Zavaljo te omejitve je moral Vodušek ostati zgolj pri nekakšni fenomenologiji Cankarjeve psihologije, ki je ni v zadostni meri pojasnil ne vzročno ne genetično. A vse kaže, da bi s svojim sklepanjem iz tekstov na človeka tej nalogi tudi ne bil kos; izhodišče bi morala biti namesto pisane črke živa, konkretna osebnost, katere podobo pa bi bilo treba izpopolniti še z novim gradivom biografskih podatkov, ki jih Vodušek vse preveč zanemarja. Tako bi se jasneje pokazalo, da sta bila prvotna vzroka Cankarjevega občutja manjvrednosti njegova »manjvrednostna socialna pozicija« v mladosti in pa njegova fizična slabotnost. Pozneje se tema dvema činiteljema pridruži še dejstvo družbene izobčenosti, ki je torej njegovo občutje manjvrednosti edinole stopnjevalo, ne pa povzročilo; drugi kasnejši sovzrok tega občutja je Cankarjeva bolestna, povsem travmatska erotika (Milan in Milena!), ki jo označuje zelo tipičen *circulus vitiosus*: njen osnovni pogoj

je bilo isto občutje manjvrednosti (s svojimi posledicami: občutjem ogroženosti, bojaznijo pred dejanskim življenjem itd.), ki mu ga je zapustila mladost in ki ga je potlej vedno znova oživljalo nerešeno vprašanje »ponesrečenega erotika«. Sploh je Cankarjeva erotika tako izjemno pomembna postavka njegove psihologije (in nemara celó njena osrednja točka), da mora biti nujno obsojena na fragmentarnost slednja analiza, ki je ne upošteva v zadostni meri. Ne samó njegova literatura, temveč tudi njegova korespondenca in množica podatkov o njegovem privatnem življenju priča, da se Cankar v svojem odnosu do erotskega vprašanja nikoli ni mogel iznebiti nekih pubertetnih motenj, kar je prav tako odločilno vplivalo na njegovo osebno usodo kakor na njegovo pisateljstvo. Njegovo doživljanje erotike obtežuje nepremagljiv občutek strahu (»Sexuellangst«). Ženska je Cankarju v svoji celotni življenjski resničnosti skoraj nedostopna; po večini mu je le platoničen, eteričen sanjski destilat resnične ženske, dočim je galerija njegovih življenjsko pristnih ženskih osebnosti skrajno revna. S tem Cankarjeva erotska problematika kajpak še daleč ni izčrpana. Zelo važen simptom Cankarjevega občutja manjvrednosti je šibkost volje, v zvezi z le-to tudi njegov alkoholizem, ki je tipičen pojav »bega z življenjske fronte« (Adler). Aktiven izraz občutja manjvrednosti je njegova agresivnost — spet značilna psihološka poteza človeka, ki živi v protestu zoper ljudi in življenje sploh. S teh vidikov bi bilo treba podrobno raziskati psihološko funkcijo sanj v Cankarjevi duševnosti, ki bi se izkazale kot nov pojav umika pred resničnostjo; problem Cankarjevega hrepenenja je zlasti značilen po tem, da je njega smoter redno postavljen v nedosegljivost — kar daje kakopak človeku, ki doživlja zaradi svojega občutja manjvrednosti v dejanskem, osebem življenju stalne poraze, nekakšno namišljeno odvezo za njegovo resignacijo nad lastnim življenjem. Nadvse zanimivo je naposled vprašanje kompenzacije občutja manjvrednosti, ki jo je Cankar iskal v umetništvu.

Marsikaterega teh problemov se je Vodusek dotaknil ali ga vsaj nakazal; škoda le, da ni tega opravil dovolj sistematično, kar gre na rovaš zasnove njegove študije in pa zgoraj omenjene omejitve. Ali kljub vsem pridržkom spada ta pogumna in sodobna knjiga med dejanja, ki pomenijo sredi našega dolgoletnega tipanja okoli Cankarja pravo odrešitev. Za naše razmere pa je značilno, da je pisatelj čutil potrebo, za sklep »izrecno poudari(ti) veličino genija, da ne bi morda kdo sumil, kakor da jo (je) hotel zdrobiti med rokami«. Po vsej verjetnosti Vodusek res ne bo povsod deležen odobravanja in bo znabiti celó hudo razkačil nekatere duhove. Ali nič zato; pri nas tak sprejem še zlasti ne more biti resen kriterij.

Ivo Brnčić

BRATKO KREFT

Véliká puntarija. Izdala in založila Slovenska Matica. 1937. »Zvonov« knjižni in gledališki poročevalec je hotel ob tej izvirni slovenski dramski kroniki združiti oceno knjižne izdaje s poročilom o vprizoritvi. Doslej se mu to ni posrečilo. Simptom časa je, da izvirna slovenska drama, pred letom dni sprejeta na repertoar, med tem že izdana v knjigi, še ni bila vprizorjena. Zadeva slovenskih pisateljev je, da se ta simptom imenuje.

MISKO KRANJEC

Prostor na soncu. Naša založba. Ljubljana. 1937. 388 str. — S čudovito nagllico proizvaja Miško Kranjec svoje spise, kakor da si je postavil za smoter, do podrobnosti popisati vso svojo ožjo domovino in njene ljudi v sedanosti in preteklosti in na ta način ohraniti podobo dela slovenske zemlje, ki živi še pravo patriarhalno življenje. V vsem svojem mnogostranskem leposlovnem